

Wyniki spisu powszechnego 2010 – pogłębiający się kryzys demograficzny w Rosji

Katarzyna Chawryło

Rosyjski Urząd Statystyczny opublikował 16 grudnia pierwsze szczegółowe wyniki spisu powszechnego przeprowadzonego w Rosji w październiku 2010 roku. Potwierdzają one dynamiczny spadek liczby ludności oraz postępujące zmiany strukturalne, jak np. starzenie się społeczeństwa oraz rosnącą przewagę liczby kobiet nad liczbą mężczyzn. Wyniki uwiaryściły również pogłębiające się dysproporcje w gęstości zaludnienia poszczególnych regionów Rosji na skutek urbanizacji, wyludniania się Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Dane dotyczące struktury etnicznej rosyjskiego społeczeństwa świadczą o spadku liczby ludności rosyjskiej, która jest najliczniejszą grupą w strukturze etnicznej Rosji. Wyniki potwierdzają postępujące negatywne tendencje demograficzne niekorzystnie wpływające na dalszy rozwój społeczno-ekonomiczny, bezpieczeństwo i stabilność wewnętrzną kraju. Kryzys demograficzny może bowiem doprowadzić do niedoboru siły roboczej, ograniczenia potencjału mobilizacyjnego oraz eskalacji napięć społecznych wywołanych nielegalną migracją.

Niekorzystne trendy demograficzne

Wyniki spisu powszechnego z roku 2010 potwierdzają, że od początku lat 90. w Rosji mamy do czynienia z pogłębiającym się niżem demograficznym. W ciągu ostatnich ośmiu lat na skutek zmniejszenia liczby urodzeń i zwiększenia liczby zgonów *liczba populacji Rosji zmniejszyła się* o 2,3 mln osób i wynosi obecnie 142,9 mln (spadek o 1,6% w stosunku do wyników poprzedniego spisu z roku 2002). Statystyczna Rosjanka *rodzi mniej dzieci* niż w latach ubiegłych – liczba urodzonych dzieci w przeliczeniu na 1000 kobiet od roku 2002 zmniejszyła się o ok. 3% i wynosi 1469 (według danych ONZ współczynnik dzietności dla Polski oraz Niemiec wynosi 1,4). *Średni wiek przeciętnego mieszkańca Rosji (mediana wieku)* wzrósł z 37,1 do 38 lat (w przypadku Polski wynosi 38 lat, Niemiec – 44,3). Uwagę zwraca pogłębiająca się *dysproporcja pomiędzy liczbą kobiet i mężczyzn* w rosyjskim społeczeństwie (patrz Aneks).

Wyniki spisu uwiaryściły postępującą *urbanizację oraz pogłębiającą się dysproporcję w gęstości zaludnienia poszczególnych regionów Federacji Rosyjskiej (patrz Aneks)*. Mieszkańcy Rosji masowo przenoszą się do dużych metropolii położonych w europejskiej części Rosji. Wskaźnik urbanizacji wynosi obecnie 74%. Na skutek migracji pustoszeją prowincjonalne

miasteczka i wsie – spis powszechny ujawnił, że w ciągu ostatnich ośmiu lat liczba rosyjskich wsi zmniejszyła się o 8,5 tys. przy ogólnej ich liczbie równej 134 tys. (częściowo na skutek wymierania, częściowo w konsekwencji włączenia w inne jednostki administracyjne).

Rosja jest państwem wielonarodowym, w którego *strukturze etnicznej* przeważają Rosjanie (80,1% populacji). Spis wykazał, że w ostatnich latach w Rosji sukcesywnie rośnie liczba przedstawicieli narodowości kaukaskich: Czeczenów (1% populacji), Awarów (0,7%), Osetyjczyków (0,4%) i Inguszy (0,3%). Na tle ogólnego spadku liczby ludności w większości regionów Rosji całkowita liczba populacji w północnokaukaskim okręgu federalnym wzrosła o 0,5 mln. Uwagę zwraca również zwiększony napływ ludności z krajów Azji Centralnej legalnie przebywających w Rosji, głównie z Tadżykistanu (wzrost z 64 tys. do 87 tys.) oraz Uzbekistanu (wzrost z 71 tys. do 131 tys.).

Przyczyny kryzysu demograficznego

Przedstawione powyżej niekorzystne tendencje demograficzne w Rosji są wywołane wieloma czynnikami. Wśród najważniejszych z nich należy wymienić przedwczesną umieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym, głównie w konsekwencji nadmiernego spożywania alkoholu, nieszczęśliwych wypadków w miejscu pracy (na skutek niskiej kultury pracy, braku przestrzegania zasad bezpieczeństwa), wysokiej liczby zabójstw i samobójstw. Negatywny wpływ na sytuację demograficzną ma również kryzys instytucji rodziny w społeczeństwie. Odbija się to niekorzystnie na rozrodczości oraz liczebności i jakości populacji w wieku produkcyjnym. Wydłuża się średnia długość życia Rosjan. Potwierdzają to dane WHO, według których średnia oczekiwana długość życia w Rosji wynosi obecnie 68 lat, wartość tego wskaźnika dla kobiet i mężczyzn wynosi odpowiednio 74 i 62 lata (średnia długość życia w Polsce wynosi 76 lat – 80 lat w przypadku kobiet i 72 w przypadku mężczyzn; w Niemczech 80 lat – 83 lata w przypadku kobiet, 78 w przypadku mężczyzn). Masowa migracja do dużych miast w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia sprzyja postępującej koncentracji ludności w miastach i zwiększa dysproporcje w gęstości zaludnienia. Na skutek rezygnacji państwa z aktywnego sterowania migracją wewnętrzną, które miało miejsce w czasach ZSRR, np. za pomocą zachęt w postaci atrakcyjnego wynagrodzenia, dłuższego urlopu dla osób zamieszkujących tereny w mniejszym stopniu nadające się do osadnictwa, wskazane dysproporcje będą się pogłębiać. Mimo prób stymulowania przyrostu naturalnego, np. poprzez wprowadzenie wysokiego becikowego, władzy nie udaje się zrekompensować straty ludności i zapełnić powiększającej się luki na rynku pracy. Lukę tę częściowo niweluje napływ migrantów (głównie z Kaukazu i Azji Centralnej), jednak na skutek braku odpowiednich programów integracyjnych ich obecność spotyka się z brakiem akceptacji i potęguje napięcia na tle etnicznym w społeczeństwie rosyjskim.

Metodologia spisu

Spis powszechny, który obejmuje wszystkie osoby stale zamieszkujące na terenie Rosji, jest najbardziej kompleksowym badaniem społecznym. Jednak ze względu na metodologię pojawiają się wątpliwości co do uwzględnienia w badaniu nielegalnych migrantów, których liczba według ocen szacunkowych może wynosić nawet 10 mln osób. Inne zarzuty to możliwość zatajania części danych przez ankietowanych, np. aby uniknąć służby wojskowej, wypaczenie wyników przez władze lokalne w celu uzyskania większych dotacji finansowych, uzależnionych od liczby mieszkańców regionu. Mimo zastrzeżeń badanie odzwierciedla rzeczywiste trendy, które wpływają na obecną sytuację społeczno-ekonomiczną w kraju. Niż demograficzny jest bowiem jednym z największych problemów wewnętrznych Rosji.

Wnioski

- Utrzymujący się kryzys demograficzny może doprowadzić do spowolnienia wzrostu gospodarczego Rosji na skutek zmniejszenia się części populacji w wieku produkcyjnym. Do tej pory negatywne skutki niedoboru siły roboczej były częściowo niwelowane przez dodatnie saldo migracji. Jednak wraz z powiększaniem się luki na rynku pracy i stopniowym starzeniem się społeczeństwa rosyjskiego konieczne będzie przeprowadzenie kompleksowych reform systemu emerytalnego oraz zwiększenie wydatków na służbę zdrowia w celu złagodzenia skutków niżu.
- Większe otwarcie Rosji na legalnych pracowników zagranicznych mogłoby zniwelować skutki niżu demograficznego. Nieprzychylna atmosfera społeczna wokół migracji sprawia jednak, że bez reformy prawa migracyjnego oraz wdrożenia efektywnych programów integracyjnych wykorzystanie potencjału migracyjnego krajów Kaukazu i Azji Centralnej byłoby bardzo trudne.
- Zmniejszenie się liczby mężczyzn oraz coraz gorszy stan zdrowia tej grupy ludności wpływa negatywnie na potencjał mobilizacyjny Rosji. Czynniki te mają również wpływ na zmniejszenie się liczebności rosyjskich sił zbrojnych.
- Wyniki rosyjskiego spisu powszechnego z roku 2010 dowodzą, że w ciągu ostatniej dekady, mimo sprzyjającej koniunktury gospodarczej, władzom nie udało się przezwyciężyć kryzysu demograficznego. Należy zakładać, że wobec mało efektywnej polityki demograficznej, liczba ludności w dalszym ciągu będzie spadać. Odnotowana w ostatnich latach poprawa niektórych wskaźników nie oznacza odwrócenia negatywnych trendów, a jedynie tymczasowe wyhamowanie tempa spadku. Przemawia za tym również fakt, że w okres rozrodczy wchodzi obecnie pokolenie niżu lat 90., które nie będzie w stanie zapewnić prostej zastępowalności pokoleń.
- Należy zwrócić uwagę, że poszczególne regiony Rosji mają odmienną specyfikę procesów demograficznych. Dokładniejsza analiza trendów będzie możliwa po opublikowaniu kompletnych wyników spisu powszechnego pod koniec roku 2012.

Aneks

Całkowita liczba populacji, udział populacji miejskiej i wiejskiej

	W mln osób		Średnie roczne tempo spadku w %	
	2002 rok	2010 rok	Okres 1989–2002	Okres 2002–2010
Liczba populacji	145,2	142,9	-0,09	-0,20
Populacja miejska	106,4	105,3	-0,10	-0,13
Populacja wiejska	38,7	37,5	-0,06	-0,39

Rozmieszczenie populacji na terytorium Federacji Rosyjskiej

	Populacja w mln osób		Udział w całkowitej liczbie populacji (%)	
	2002 rok	2010 rok	2002 rok	2010 rok
Federacja Rosyjska	145,2	142,9	100	100
centralny okręg federalny	38,0	38,4	26,2	26,9
północno-zachodni okręg federalny	14,0	13,6	9,6	9,5
południowy okręg federalny	14,0	13,9	9,6	9,7
północnokaukaski okręg federalny	8,9	9,4	6,2	6,6
nadwołżański okręg federalny	31,1	29,9	21,5	20,9
uralski okręg federalny	12,4	12,1	8,5	8,5
syberyjski okręg federalny	20,1	19,3	13,8	13,5

dalekowschodni federalny	okręg	6,7	6,3	4,6	4,4
-----------------------------	-------	-----	-----	-----	-----

Struktura wiekowa i płciowa społeczeństwa rosyjskiego

	Populacja w mln osób				Udział mężczyzn w całkowitej liczbie populacji (%)	
	mężczyźni		kobiety		2002 rok	2010 rok
	2002 rok		2010 rok			
Liczba populacji	67,6	66,1	77,6	76,8	46,6	46,2
Populacja miejska	49,1	48,1	57,3	57,2	46,2	45,7
Populacja wiejska	18,5	18,0	20,3	19,6	47,6	47,8